

PASKIRSTYMO PAGAL DARBĄ ĮGYVENDINIMO PROCESAI

S. GINAITĖ

Pastaruoju laiku marksistinėje ekonominėje literatūroje vis daugiau dėmesio skiriama vartojimo reikmenų paskirstymo pagal darbą dėsnių veikimui atskleisti. Šių problemų analizei, o ypač darbo užmokesčio esmei atskleisti, skirti L. Bliachmano, T. Zaslavskos, E. Kapustino, V. Majorio, E. Manevičiaus ir kitų tarybinių ekonomistų darbai (8, 10, 11, 13, 14).

Straipsnio tikslas išnagrinėti klausimus, kurie minėtų ekonomistų darbuose yra mažiau paliesti, t. y. paskirstymo pagal darbą įgyvendinimo procesus, priešastinį tokių ekonominių reiškinių, kaip vartojimo reikmenų paskirstymas, prekiniai-piniginiai santykiai, planinių liaudies ūkio vystymo reguliavimas ir pan., tarpusavio ryšį. O taip pat pamėginti atskleisti pasireiškiančius šioje srityje prieštaravimus.

Metodologinį materialinių ir dvasinių gėrybių paskirstymo socializme pagrindą sudaro žinoma K. Markso schema, kurią jis pateikė „Gotos programos kritikoje“ (1, p. 12—14) ir kurią vėliau V. Leninas išvystė savo veikale „Valstybė ir revoliucija“ (3, p. 437). K. Marksas ir V. Leninas pabrėžia, kad socialinė-ekonominė įvairių gamintojų grupių nelygybė socializme realizuojasi paskirstyme pagal darbą, nes vartojimo reikmenų paskirstymas dar negali vykti pagal poreikius. Pirmoje komunizmo fazėje žmonių santykiai, kurie nusistato paskirstant vartojimo reikmenis pagal darbą, yra vieninteliai esamomis sąlygomis galimi ir sąlygojami socialistinio gamybos būdo.

Socialistinės reprodukcijos fazių vieningumas pasiekiamas, nustatant vartojimo apimtį pagal kiekvieno indėlį į visuomeninę gamybą. K. Marksas pažymėjo, kad socializmo sąlygomis kiekvienas atskiras gamintojas visuomenei atiduoda savo individualų darbą ir gauna iš visuomenės, atskaičius tai, kas eina gamybos plėtimui ir kitų bendrų reikmių tenkinimui, tik tiek, kiek jis jai atidavė. Ir niekas negali duoti ką nors kita, kaip savo darbą, ir niekas kitas, kaip individualaus vartojimo reikmenys, negali perėti atskirų asmenų nuosavybėn (1, p. 14).

Vadinasi, socializme egzistuoja priešastinis-pasekminis ryšys tarp kiekvieno atskiro gamintojo atiduodamo visuomenei darbo kiekio bei kokybės ir iš visuomenės gaunamo vartojimo reikmenų kiekio. Šis priešastinis-pasekminis ryšys vartojimo reikmenų paskirstymo procese yra svarbiausias ir veikia kaip viešpataujanti tendencija per visą pirmąją komunistinės visuomenės fazę.

Paskirstymo pagal darbą dėsnių esmė yra ta, kad nusistato proporcijos, pagal kurias individualaus vartojimo fondas pasiskirsto tarp gamintojų priklausomai nuo jų įdėto darbo kiekybės ir kokybės. Vadinasi,

nusistato santykis tarp kiekvieno dirbančiojo darbo sąnaudų ir jo darbo užmokesčio, tarp darbo mato ir vartojimo mato.

Paskirstymo pagal darbą dėsniu veikimas socialistinėje visuomenėje glaudžiai persipina su vertės dėsniu. Socializme yra ekvivalentinė priklausomybė tarp to, ką darbuotojas gauna iš gamybos, ir to, ką jis įdeda į gamybą. Tas ekvivalentiškumas nereiškia darbo jėgos pirkimo ir pardavimo, kadangi darbo jėga socializmo sąlygomis nustoja būti preke. Tas ekvivalentiškumas taip pat nereiškia, jog kiekvienas dirbantysis gauna visą sukurtąją vertę. Tas darbo kiekis, kurį gamintojas atiduoda visuomenei viena forma, nėra lygus tam darbo kiekiui, kurį jis gauna iš visuomenės kita forma, nes kiekvienas gamintojas atiduoda visuomenei darbą, kuris įkūnytas būtinajame ir pridėdamajame produkte, o iš visuomenės, paskirstant pagal darbą, gauna vartojimo reikmenų kiekį, kuriame įdaiktinta jo būtinojo darbo dalis. Ekvivalentiškumas, paskirstant pagal darbą, reiškiasi tuo, kad individualus gamintojų darbas turi būti suvedamas į visuomeniškai būtiną abstraktųjį darbą. Darbas, sukuriantis vienodo dydžio vertes, reiškiasi kaip visuomeniškai lygus darbas, ir kiekvienas gamintojas iš visuomenės turi gauti proporcingai visuomeniškai lygaus darbo sąnaudoms.

Socialistinis paskirstymo pagal darbą principas kaip tik derina gamintojo gaunamo atlyginimo dydį su gamyboje pasiektais rezultatais, t. y. sukurtos visuomeninės vertės dydžiu.

Patyrimas pilnai patvirtino, kad kur bedirbtų socialistinės visuomenės narys, paskirstymo srityje turi būti išlaikytas proporcingumas tarp jo darbo sąnaudų ir gaunamos dalies iš individualaus vartojimo fondo. Būtent, kuo didesnė yra gamintojo abstrakčiuoju darbu naujai sukurtoji visuomeninė vertė, tuo didesnę vertę, įkūnytą vartojimo reikmenyse, jis turi iš visuomenės gauti.

Kadangi paskirstymas pagal darbą vyksta, veikiant vertės dėsniui ir mainų ekvivalentiškumui, todėl ir vartojimo reikmenų paskirstyme išlieka ekvivalentinių mainų principas. Tai neprieštarauja K. Markso teiginiui, kad socializmo sąlygomis „... viešpatauja tas pats principas, kaip maintantis prekiniais ekvivalentais: tam tikras darbo kiekis viena forma mainomas į lygiai tokį pat darbo kiekį kita forma“ (1, p. 14).

Paskirstymo pagal darbą principas užtikrina gamybos augimą ir jos efektyvumo didėjimą tik tuo atveju, jei dirbančiųjų atlyginimo dydis bus susietas su jų darbo rezultatais. Bet koks gamintojo darbo kiekio padidėjimas, jo kokybės pakėlimas ir tuo pačiu darbo rezultatų efektyvumo padidėjimas turi padidinti ir darbuotojo atlyginimą. Tik kiekvieno darbuotojo įsitikinimas, kad jo pastangos ir pasiekimai bus atitinkamai įvertinti ir atlyginti, įgalina mobilizuoti visus gamintojo sugebėjimus. Vadinasi, socialistinėje įmonėje per įvairias apmokėjimo už darbą formas ir sistemas turi nusistatyti savitarpio priklausomybę tarp darbuotojų atlikto darbo kiekybės bei kokybės ir gauto atlyginimo dydžio. Esant tokiam ryšiui, atlyginimo padidėjimas visuomet bus tiek individualinio, tiek kolektyvinio darbo efektyvumo padidėjimo išdava. Jei darbuotojas pagamina daugiau gėrybių, tenkinančių visuomenės poreikius, jei vieno darbininko arba viso kolektyvo pastangomis geriau naudojami gamybiniai pajėgumai, t. y. esant mažesnėms darbo sąnaudoms, pagaminta daugiau visuomeninių vartojamųjų verčių, atitinkamai didesnis turi būti atskiro darbuotojo ir viso kolektyvo atlyginimas.

Paskirstymo pagal darbą dėsniu veikimas reiškiasi kaip tendencija. Tai reiškia, kad neįmanoma visiškai tiksliai palyginti ir nustatyti skirtingų darbų kokybę, individualines darbo sąnaudas suvesti į visuomeniškai būtinas. Dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių veiksnių vyksta tam tikri nu-

krypimai nuo optimumo. Vis dėlto objektyvus būtinumas skina sau kelią ir nulemia judėjimo kryptį.

Paskirstymo pagal darbą dėsnių turinio negalima apriboti vien tik būtinumu nustatant atlyginimą laikyti sunaudoto darbo kiekybės ir kokybės proporcingumo. Gautas už darbą atlyginimas turi būti iškeistas į tam tikrą vartojimo reikmenų ir paslaugų kiekį: Jų apimtis priklauso ne tik nuo piniginio atlyginimo dydžio, bet ir nuo maisto bei nemaisto prekių, taip pat nuo paslaugų kainų lygio. Pavyzdžiui, jei maisto prekių, ypač mėsos ir pieno produktų, kainos tiek organizuotoje, tiek neorganizuotoje rinkoje žymiu mastu nukryptų nuo jų vertės arba neatitiktų kitų prekių kainų struktūros, tai šiuo atveju realūs kolūkiečių ir darbininkų atlyginimai būtų skirtingi, net jeigu jų nominalūs atlyginimai atitiktų kiekvieno jų sunaudoto darbo kiekybę ir kokybę. Bet koks žymesnis atskirų liaudies vartojimo prekių kainų nukrypimas nuo jų vertės ir kainų struktūros kitimas nevienodai veikia realiąsias įvairių (pagal atlyginimo dydį) darbuotojų pajamas. Tokie nukrypimai, taip pat vartojimo reikmenų kainų struktūros kitimas mažina arba didina atlyginimo skirtumus ir vartojimo nelygybę.

Socialistiniai paskirstymo santykiai veikia įvairias ekonominio gyvenimo puses. Visuomeninės reprodukcijos procese reiškiasi dėsningas savitarpio ryšys ne tik tarp gamybos ir paskirstymo, bet taip pat tarp gamybos ir vartojimo. Tas ryšys įgyvendinamas, tarpininkaujant paskirstymui, ir reiškiasi būtinumu vystyti gamybines jėgas, tobulinti gamybą ir atitinkamai plėsti vartojimą bei gyventojų poreikius. Socialistinis reprodukcijos procesas reikalauja taip pat, kad visuomenei reikalingas visų rūšių darbas (nepriklausomai nuo jo sunkumo, nuo jo skirtingumo šakiniu, teritoriniu, profesiniu ir pan. požiūriu) būtų nenutrūkstamai vykdomas ir būtų aprūpintas atitinkamos kvalifikacijos darbuotojais. Visa tai gali būti pasiekta dėka asmeninio materialinio suinteresuotumo.

Vadinasi, kol išlieka skirtingas įvairių gamintojų grupių darbas pagal darbo sąlygas, sunkumą, sudėtingumą, intensyvumą, turiningumą, patrauklumą ir pan., kol jis nevirto pirmuoju žmogaus poreikiu, tol darbas reikalauja asmeninio materialinio skatinimo. Asmeninis materialinis skatinimas, asmeninis materialinis suinteresuotumas pasiekiamas, paskirstant vartojimo reikmenis pagal kiekvieno gamintojo darbo rezultatus, atsižvelgiant į darbo sąlygas ir į visuomeninį darbo svarbumą.

Materialinis suinteresuotumas yra gamintojo suinteresuotumas savo darbu kaip vartojimo reikmenų įsigijimo šaltiniu. Ekonominis asmeninio materialinio suinteresuotumo turinys — tai ryšys tarp darbo kokybės ir kiekybės, iš vienos pusės, ir gamintojų vartojimo lygio ir jų poreikių tenkinimo lygio — iš antros. Kuo tampresni šie ryšiai, tuo efektyvesni gamybos rezultatai, tuo spartesni gamybos ir vartojimo augimo tempai.

Asmeniniai materialiniai interesai reiškiasi žmonių noru įsigyti vartojimo reikmenis, interesu tenkinti savo ir savo šeimos narių poreikius. Kadangi tas materialines ir kultūrinės gėrybes galima įsigyti už pinigus, susidaro interesas didinti savo pinigines pajamas, gaunamą atlyginimą. Taip atsiranda interesas, siekimas geriau dirbti, daugiau pagaminti. Tiek, kiek individualinės pajamos priklauso ne nuo vieno gamintojo, o nuo kolektyvinio darbo rezultatų, tiek atskiri asmenys suinteresuoti rūpintis viso kolektyvo — brigados; cecho, įmonės, šakos ir net viso liaudies ūkio reikalais. Tai reiškiasi siekimu gerinti darbo organizaciją, racionalizuoti atskirus darbo barus, įdiegti naują techniką, tobulinti gamybos procesą ir pan. Gamintojų įsitikinimas, kad jų pastangos duoda teigiamus rezultatus, kad jų individualinių ar kolektyvinių pastangų dėka gerėja gamybiniai rezultatai, gimdo ir kitus interesus — jau daugiau moralinio

pobūdžio. Pavyzdžiui, atskiri gamintojai pastebi, kad iniciatyvai pareikšti, geresniam vadovavimui užtikrinti jiems trūksta žinių, todėl atsiranda noras mokytis, kelti savo profesinį-techninį ir kultūrinį lygį. Šis noras pagrįstas ne tiek materialiniais, kiek moraliniais interesais, sąmoningumo laipsniu, įsisąmonintu būtinumu. Vadinasi, moraliniai veiksniai gali veikti tik tampriame sąryšyje su materialiniais veiksniais.

Tokie yra esminiai, svarbiausieji socialistinės visuomenės ir visų jos narių materialiniai interesai, kurie sutampa su ekonominio vystymosi kryptimi, su socialistiniu vartojimo reikmenų paskirstymo principu. Tai, kas naudinga atskiram gamintojui, kolektyvui, naudinga ir visai visuomenei. Kuo labiau žmonių ekonominiai interesai ir jų veikla atitinka objektyvaus ekonominio vystymosi kryptį, tuo sparčiau vystosi gamyba, nesukeldama disproporcijų. Ir priešingai — ekonominių interesų nesutapimas su ekonominio vystymosi kryptimi sukelia disproporcijas, lėtina gamybos augimo ir poreikių tenkinimo tempus.

To nesutapimo gilėjimas gali sukelti atskirų savitarpyje susijusių ekonominių procesų disproporcijas. Kai kurios pagamintos prekės nebus suvartotos, o kai kurie realūs ekonominiai poreikiai nebus patenkinti. Paskirstymo procesai, savo ruožtu, gali šiuos prieštaravimus dar labiau paaštrinti, pagilinti arba, priešingai, sušvelninti, likviduoti. Ryšium su tuo gyventojų vartojimas gali augti tolygiai arba netolygiai, sparčiau arba lėčiau.

Vadinasi, nuoseklus socialistinio paskirstymo pagal darbą principo įgyvendinimas padeda geriau, racionaliau panaudoti esamas gamybines jėgas ir kartu tolygiau, pilniau tenkinti ekonomiškai realius gyventojų poreikius. O tai savo ruožtu skatina tolesnę gamybos, vartojimo bei poreikių vystymąsi. Tai skatina visus visuomenės narius dirbti taip, kad būtų panaudojami visi jų fiziniai ir dvasiniai sugebėjimai. Ir jeigu skatinama dirbti pagal sugebėjimus, tai tuo pačiu skatinama šiuos sugebėjimus įgyti ir juos vystyti. „... paskirstymas,— rašė F. Engelsas,— kiek jis yra vykdomas grynai ekonominiais sumetimais, bus reguliuojamas gamybos interesų, o gamybos vystymąsi labiausiai skatina toks paskirstymo būdas, kuris įgalina visus visuomenės narius kuo visapusiškiau vystyti, palaikyti ir reikšti savo sugebėjimus“ (2, p. 171).

Vadinasi, socialistinį paskirstymą sąlygoja šios ekonominės sąlygos: 1) materialinės-techninės socializmo bazės išsivystymo lygis, darbo pobūdis, kuris būdingas tuo, jog išlieka socialiniai-ekonominiai įvairių darbo rūšių ir gamintojų grupių skirtumai; 2) nepakankamas vartojimo reikmenų kiekis; 3) būtinumas materialiai skatinti visas darbo rūšis, gamybos tobulėjimą, darbo našumo kėlimą.

Paskirstymas pagal darbą išnyks ne iš karto ir ne iš karto atsiras paskirstymas pagal poreikius, nes tai yra palyginti ilgas procesas, kuris vyks laipsniškai, besivystant materialinei-techninei socializmo bazei, nykstant socialiniam-ekonominiam įvairių darbo rūšių skirtingumui, vis labiau paverčiant darbą pirmuoju žmonių poreikiu, augant vartojimo reikmenų kiekiui, įgalinančiam vis pilniau tenkinti visų socialistinės visuomenės narių poreikius ir tuo pačiu išlyginti įvairių gamintojų grupių gyvenimo sąlygas, jų vartojimo apimtį.

Paskirstymo pagal darbą dėsnis veikia per darbo užmokesčio valstybinėse įmonėse bei įstaigose ir apmokėjimo už darbą kolūkiuose mechanizmą, panašiai kaip vertės dėsnis veikia per kainų mechanizmą. Ir jei kaina yra pinigine vertės išraiška, tai darbo užmokestis ir apmokėjimas už darbą kolūkiuose yra pinigine arba natūrinė, o atskirais atvejais ir vieno, ir kito junginys, gamintojo visuomeninio darbo sąnaudų išraiška.

Straipsnio autorės nuomone, tarp darbo užmokesčio ir apmokėjimo už darbą kolūkiuose yra neesminių turinio skirtumų ir žymesnių skirtumų formos atžvilgiu. Ir vienas, ir kitas apmokėjimas už darbą yra forma, kuria reiškiasi gamintojų teisė į tam tikrą vartojimo reikmenų kiekį, atitinkantį jų sunaudoto darbo kiekybę ir kokybę. Toks yra svarbiausias ir vienodas darbo užmokesčio ir apmokėjimo už darbą kolūkiuose turinys. O skirtumas tarp jų yra tas, kad darbo užmokestis mažiau, negu apmokėjimas už darbą kolūkiuose, priklauso nuo kolektyvinio darbo rezultatų, įmonės ekonominės veiklos rezultatų, nuo rentos santykių.

Nuo 1966 m. liepos 1 d. kolūkiai, remdamiesi TSKP Centro Komiteto ir TSRS Ministrų Tarybos nutarimu „Dėl kolūkiečių didesnio materialinio suinteresuotumo vystyti visuomeninę gamybą“, įvedė garantuotą kolūkiečių darbo apmokėjimą (pinigais ir natūra). Šis darbo apmokėjimas yra pagrįstas atitinkamų kategorijų tarybinių ūkių darbuotojų tarifiniais atlygiais. Išdirbio normos nustatomos, atsižvelgiant į konkrečias sąlygas, ir atitinka išdirbio normas, galiojančias analoginiams darbams tarybiniuose ūkiuose. Be garantuoto apmokėjimo už atliktus darbus, kolūkiečiams apmokama už galutinį jų darbo rezultatą, t. y. už pagamintos produkcijos kiekį ir kokybę, arba už gautas bendras pajamas. Pagal garantuotą darbo apmokėjimą su kolūkiečiais atsiskaitoma pinigais ne rečiau kaip vieną kartą per mėnesį ir natūra — tada, kai gaunama produkcija. Garantuotas kolūkiečių darbo apmokėjimo įvedimas ir tolesnis jo didinimas yra susiję su žemės ūkio produktų gamybos plėtimu ir darbo našumo kylimu. Galutinai įgyvendinus TSKP Centro Komiteto ir TSRS Ministrų Tarybos nutarimą dėl įvedimo mėnesinio garantuoto kolūkiečių darbo apmokėjimo, kuris prilygsta tarybinių ūkių darbininkų darbo užmokesčiui pagal atitinkamų rūšių darbus ir išdirbio normas, apmokėjimas už darbą kolūkiečiams iš esmės prilygs darbo užmokesčiui.

Praktiškai dažnai būna, kad visuomenės iškeltieji uždaviniai arba priemonės, užtikrinančios jų įgyvendinimą, nėra pakankamai skatinamos. Tai gali atvesti prie disproporcijų, sulėtinti gamybinių jėgų vystymosi tempus.

Ilgą laiką Tarybų Sąjungos kolūkinėje gamyboje nepakankamai buvo panaudojamas paskirstymo pagal darbą dėsnis. Asmeninio materialinio dirbančiųjų suinteresuotumo principo pažeidimas trukdė pasiekti numatytus žemės ūkio gamybos ir kolūkiečių pajamų iš visuomeninio ūkio augimo tempus.

Tuo laikotarpiu veikė žemos pagrindinių žemės ūkio produktų supirkimo kainos ir aukštas kolūkių perkamų prekių ir patarnavimų kainų lygis. 1950 metais valstybės nustatytos žemės ūkio paruošų ir supirkimo kainos buvo žymiai mažesnės, negu visuomeniškai būtinos darbo sąnaudos. Kitaip tariant, būdingas žemės ūkio produktų kainų politikos bruožas buvo tas, kad atskirų produktų kainos buvo nustatomos, pažeidžiant ekvivalentiškumo principą.

1952 metais nustatytos vidutinės privalomųjų žemės ūkio produktų pristatymo kainos toli gražu nepadengdavo dargi produkcijos savikainos. Kitaip sakant, pagrindinių žemės ūkio produktų gamyba neduodavo kolūkiams ir kolūkiečiams reikiamų pajamų.

Kolūkiečiai darbu visuomeniniame ūkyje buvo suinteresuoti tiek, kiek jis užtikrindavo galimybę palaikyti ir tam tikru mastu vystyti asmeninį ūkį, kaip pagrindinį savo pajamų šaltinį.

Siekiant likviduoti susidariusius sunkumus, visų pirma reikėjo sustiprinti materialinį suinteresuotumą ir tuo pačiu padidinti kolūkiečių pajamas iš visuomeninio ūkio. Šio uždavinio išsprendimui reikėjo pakelti darbo našumą, išplėsti kolūkių gamybą ir padidinti jos efektyvumą.

Kai kurie Lietuvos TSR kolūkinės gamybos bei kolūkiečių pajamų augimo rodikliai* (procentais)

	1953	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Bendroji žemės ūkio produkcija	100**	200	250	249	230	201	239	284	311
Visų grūdinių ir grūdinių-ankštinių kultūrų derlius	100	93	122	101	97	82	115	145	185
Grūdinių ir grūdinių-ankštinių kultūrų derlius iš 1 ha	100	148	200	188	177	164	204	239	345
Galvijų skaičius	100'	103	116	135	154	176	173	181	186
Mėsos ir riebalų gamyba, skerdienos svoriu	100	189	241	294	243	265	277	314	342
Pieno gamyba	100	258	318	373	369	372	361	410	439
Vidutiniškai primelžta per metus iš vienos karvės	100	148	165	168	160	150	140	159	204
Darbo našumas	100	158	206	220	207	183	208	265	292
Kolūkiečių pajamos	100	153	191	165	169	175	231	298	355
Kolūkiečių pajamos, skaičiuojant vidutiniškai vienam dirbančiajam***	100	156	214	190	200	214	282	399	484

* Duomenys lentelei paimti iš leidinių: „Tarybų Lietuvai 25 metai“, V., 1965; „Lietuvos TSR liaudies ūkis 1963 metais“, V., 1963; „Lietuvos TSR liaudies ūkis 1960 metais“, V., 1960, taip pat paimti Lietuvos TSR CSV žemės ūkio statistikos skyriaus duomenys.

** 1955 metai.

*** 1954 metai.

1953 ir vėlesnių metų TSKP CK Plenuose ir TSKP XX suvažiavime buvo atskleisti ekonominio gyvenimo trūkumai ir numatytos priemonės jiems įveikti. Buvo tobulinami vadovavimo žemės ūkiui ir planavimo metodai, darbo apmokėjimo sistemos, padidintos superkamų žemės ūkio produktų ir sumažintos traktorių, žemės ūkio mašinų ir kitų gamybinės paskirties prekių kainos. Dėka šių priemonių padidėjo kolūkių pajamos, pakilo darbo našumas, išaugo bendroji žemės ūkio produkcija, padidėjo kolūkiečių pajamos. 1953—1959 metų laikotarpiu Tarybų Lietuvos kolūkiuose darbo našumas padidėjo daugiau negu dvigubai, bendroji žemės ūkio produkcija padidėjo 2,5 karto (7, p. 52, 10), kolūkiečių pajamos, skaičiuojant vidutiniškai vienam kolūkiečiui, iš visuomeninio ūkio padidėjo 2,1 karto (6).

Tačiau vėlesniais metais bendrosios žemės ūkio produkcijos augimo tempai vėl sulėtėjo.

Kaip rodo lentelėse pateikti duomenys, beveik visi pagrindiniai kolūkinės gamybos vystymosi rodikliai—bendrosios žemės ūkio produkcijos ir darbo našumo lygis, bendrasis grūdinių-ankštinių kultūrų derlius ir

Vidutiniai metiniai pagrindinių žemės ūkio produktų gamybos ir darbo našumo Lietuvos TSR kolūkiuose augimo tempai* (procentais)

	Bendroji žemės ūkio produkcija	Visų grūdinių ir grūdinių-ankštinių kultūrų derlius iš 1 ha	Mėsos ir riebalų gamyba (skerdienos svoriu)	Pieno gamyba	Darbo našumas
Per 11 metų (1953—1964)	9,7	3,4	9,1	13,7	9,2
Tame tarpe:					
per 6 metus (1953—1958)	12,2	6,6	11,1	17,1	8,0
per 6 metus (1959—1964)	2,2	3,0	4,5	4,4	4,3
Per septynmetį (1959—1965)	3,1	8,1	5,1	6,6	5,9

* Lentelė sudaryta pagal šių leidinių duomenis: „Tarybų Lietuvai 25 metai“, V., 1965; „Lietuvos TSR liaudies ūkis 1963 metais“, V., 1964; „Lietuvos TSR liaudies ūkis 1960 metais“, V., 1961.

šių kultūrų derlius, gautas iš 1 hektaro, bendros kolūkiečių pajamos iš visuomeninio ūkio ir pajamos, skaičiuojant vidutiniškai vienam kolūkiečiui, pajamų iš visuomeninio ūkio lyginamasis svoris bendroje pajamų sumoje 1960—1962 metų laikotarpiu buvo žemesnis, negu 1958 ir 1959 metais. Be to, 1959—1964 metų laikotarpiu pagrindinių žemės ūkio produktų ir darbo našumo augimo tempai buvo 3—4 kartus lėtesni už 1953—1958 metų augimo tempus. Ne geresnė padėtis buvo visoje Tarybų Sąjungoje. Imant dešimties metų laikotarpį, augimo tempai buvo tokie: nuo 1955 iki 1959 metų metiniai bendrosios žemės ūkio produkcijos augimo tempai sudarė 7,6%, o per sekančius penkerius metus — 1,9% (4, p. 122, 244, 569).

Žemės ūkio gamybos atsilikimas sulaukė ir nacionalinių pajamų augimą. Tarybų Lietuvoje žemiausias nacionalinių pajamų prieaugis 1956—1964 metų laikotarpiu buvo 1961 ir 1962 metais (atitinkamai — 5,8% ir 2,3%), kai bendroji žemės ūkio produkcija mažėjo (5, p. 23, 61).

Žemės ūkio gamybos tempų sulėtėjimo priežasčių analizė rodo, kad, vadovaujant žemės ūkiui, ypač septynmečio metais, nepakankamai buvo atsižvelgiama į socialistinio ūkio vystymosi ekonominių dėsnių reikalingumą. Neretai iš viršaus buvo duodami ekonomiškai ir moksliskai nepagrįsti, dažniausiai šabloniški, nurodymai, kaip tvarkyti žemės ūkio gamybą, buvo neatsižvelgiama į vietinių sąlygų ypatybes.

Žemės ūkiui buvo keliami dideli uždaviniai, tačiau jų įvykdymas nebuvo užtikrinamas. Žemės ūkio gamyba nebuvo pakankamai aprūpinama reikalingomis medžiagomis bei technika. Jai nebuvo išskiriami reikalingi kapitaliniai įdėjimai. V. Venžerio, I. Laptevo apskaičiavimais, TSRS nacionalinės pajamos, ypač 1959—1964 metais, buvo perskirstomos, pažeidžiant žemės ūkio interesus (9, 12).

Buvo taip pat padaryta klaidų kainų politikoje. Kainų lygis negalėjo užtikrinti kolūkinės gamybos efektyvumo. Materialinis kolūkių gamybos skatinimo pagrindas yra ekvivalentiniai jų produkcijos mainai į liaudies ūkio gaminius. Šie mainai turi užtikrinti visam kolūkiniam sektoriui visuomeniškai būtino darbo apmokėjimą ir optimalius kaupimo tempus.

3 lentelė
Lietuvos TSR kolūkiuose gaminamos produkcijos savikaina
ir vidutinės supirkimų kainos *

	1958 m.			1961 m.			1962 m.			1964 m.		
	1 ct savikaina (rubliais)	vidut. supirkimo kaina (rubliais)	vidut. supirkimo kainos nukrypimas nuo savikainos	1 ct savikaina (rubliais)	vidut. supirkimo kaina (rubliais)	vidut. supirkimo kainos nukrypimas nuo savikainos	1 ct savikaina (rubliais)	vidut. supirkimo kaina (rubliais)	vidut. supirkimo kainos nukrypimas nuo savikainos	1 ct savikaina (rubliais)	vidut. supirkimo kaina (rubliais)	vidut. supirkimo kainos nukrypimas nuo savikainos
Grūdai	13,0	8,7	-4,3	10,5	7,7	-2,8	14,3	9,0	-5,3	9,7	8,4	-1,3
Galvijai (priesvoris)	100,0	45,4	-54,6	75,0	61,7	-13,3	98,2	81,0	-17,2	88,3	90,4	-2,1
Kiaulės (priesvoris)	135,0	114,0	-21,0	128,1	109,1	-19,0	167,9	120,0	-47,9	117,1	130,6	-13,5
Avys (priesvoris)	78,0	49,7	-28,3	88,9	60,7	-28,2	104,0	64,9	-39,1	88,8	69,8	-19,0
Paukščiai (priesvoris)				147,4	92,7	-54,7	148,3	128,2	-20,1	94,5	124,3	-29,8
Vilna	390,0	240,0	-150	430,8	320,1	-110,7	567,4	848,0	-119,4	465,2	348,2	-117,0
Pienas	12,0	11,0	-1,0	10,8	13,4	+2,6	14,0	14,5	+0,5	13,4	14,5	+1,0
Kiaušiniai (1000 vietų)	126,0	31,0	-95,0	93,8	61,0	-32,8	121,0	69,0	-52,0	73,7	78,0	-4,3

* 1958 m. ir 1961 m. — sąlyginė savikaina, t. y. savikaina, apskaičiuota pagal palyginamąjį kolūkiečių darbo sąnaudų įvertinimą pagal darbo apmokėjimo normas tarybiniuose ūkiuose 1958 metais; o 1962 m. ir 1964 m. — pagal darbo apmokėjimo normas tarybiniuose ūkiuose 1962 metais; 1958 metų savikaina gali būti palyginta tik su 1961 metų, o 1962 metų tik su 1964 metų savikaina. Lentelėje pateiktos vidutinės valstybinės supirkimų kainos, pagal kurias 1958 metais ir 1961—1964 metais buvo superkami iš Tarybų Lietuvos kolūkių žemės ūkio produktai. Apskaičiuota, remiantis Lietuvos TSR CSV žemės ūkio statistikos skyriaus duomenimis.

Kai kurių LTSR kolūkiuose gaminamų produktų faktinė ir sąlyginė savikaina

	1962 m.			1963 m.			1964 m.		
	faktinė 1 ct savikaina (rubliais)	sąlyginė savikaina (rubliais)	faktinės savikainos nukrypimas nuo sąlyginės (+, -)	faktinė 1 ct savikaina (rubliais)	sąlyginė savikaina (rubliais)	faktinės savikainos nukrypimas nuo sąlyginės (+, -)	faktinė 1 ct savikaina (rubliais)	sąlyginė savikaina (rubliais)	faktinės savikainos nukrypimas nuo sąlyginės (+, -)
Grūdai	10,6	14,3	-3,3	9,7	12,0	-2,3	8,8	9,7	-0,9
Galvijai (priesvoris)	73,1	98,2	-25,1	77,5	91,6	-14,1	83,9	88,3	-3,4
Kiaulės (priesvoris)	127,8	167,9	-40,1	119,3	138,8	-19,5	111,7	117,1	-5,4
Paukščiai (priesvoris) ..	109,7	148,3	-38,6	110,7	130,1	-19,4	90,1	94,5	-4,4
Pienas	10,0	14,0	-4,0	11,5	14,0	-2,5	12,6	13,4	-0,8

3 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog kainos neatitinka savikainos. Beveik visų gyvulininkystės produktų gamyba kolūkiams buvo nuostolinga. Be to, 1959—1960 metais kolūkiams reikėjo pirma laiko išpirkti mašinas ir įrengimus, kurie anksčiau priklausė MTS. Reorganizavus MTS, kolūkiai turėjo patys įsigyti gamybos priemones. Kadangi supirkimo kainos dažnai nepadengdavo net gamybos išlaidų, gamyba daugiausia buvo plečiama, mažinant apmokėjimą už darbo fondą. Mainų neekvivalentiškumas vertė kolūkius iki minimumo riboti apmokėjimo fondą. Tačiau, kaip matyti iš 4 lentelės, faktinė kolūkinės gamybos produkcijos savikaina buvo žemesnė už tą, kuri pateikta 3 lentelėje, kadangi kolūkiečiams už darbą buvo mokama mažiau, negu tarybinio ūkio darbininkams. Tuo buvo pažeidžiamas principas dėl kolūkiečių materialinio suinteresuotumo kelti visuomeninį ūkį. O kadangi žemės ūkyje sukuriama didesnioji vartojimo fondo dalis ir jo prieaugis žymiu mastu priklauso nuo materialinio kolūkiečių suinteresuotumo, tai, pažeidžiant pastarųjų interesus, buvo pažeidžiami ir visos visuomenės interesai.

1964 metais gyvulininkystės produkcijos gamyba iš esmės nustojo buvusi nuostolinga (tik grūdams, vilnai ir avienai vidutinės supirkimo kainos nepadengė faktinių šios produkcijos gamybos išlaidų), o atotrūkis tarp faktinės ir sąlyginės savikainos sumažėjo iki minimumo. Tarybų Lietuvoje per pastaruosius 2—3 metus kolūkiečių pajamos pradėjo augti kiek spartesniais tempais. Svarbų vaidmenį čia suvaidino geras 1964 ir 1965 metų derlius respublikoje, gyvulininkystės produktų kainų pakėlimas, o ypač panaudojimas naujų, tobulesnių žemės ūkio vadovavimo metodų, įgalinančių plačiau taikyti asmeninio materialinio suinteresuotumo principą.

Tai visų pirma sudarymas tvirto produkcijos supirkimo plano iki 1970 metų ir nustatymas kainų priedo už produkciją, parduotą, viršijant nustatytąjį planą. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimu (1965.IV.29, Nr. 194) nustatyti šie priedai veikiančioms supirkimo kainoms: galvijams — 30—45%, kiaulėms — 30—53%, avims ir ožkoms — 70%, grūdams — 50%. Didelės reikšmės turėjo kolūkių pajamų mokesčio mokėjimo tvarkos pakeitimas ir jo sumažinimas, kreditavimo sistemos pagerinimas ir valstybinių kapitalinių įdėjimų padidinimas.

Visų šių priemonių, pradėtų taikyti tik 1965 metų antroje pusėje, ekonominis efektyvumas pilnai pasireiškė naujojo penkmečio metais. Nuoseklus jų įgyvendinimas sudarys palankias sąlygas kolūkinei gamybai vystyti ir įgalins žymią sukuriama pridėdamojo produkto dalį panaudoti išplė-

tinei reprodukcijai kolūkiuose. Tolesnis apmokėjimo už darbą sistemų tobulinimas kolūkiuose įgalins ne tik užtikrinti garantuotą darbo apmokėjimo minimumą, bet vis labiau susieti bendrąją apmokėjimo už darbą sumą ir individualinį apmokėjimą su jų darbo rezultatais, su darbo našumo didinimu.

Reikia pabrėžti, kad paskirstymas pagal darbą, kaip gamybos vystymo akstinas, nepakankamai panaudotas ne tik žemės ūkyje, bet ir kitose materialinių gėrybių gamybos šakose. Pagrindinė asmeninio materialinio skatinimo sistemos yda buvo, ir iš dalies tebėra, ta, kad ši sistema betarpiškai grindžiama ne faktiniais pažangiais poslinkiais gamyboje, o planų įvykdymu bei viršijimu. Tai reiškia, kad faktiškai materialinio skatinimo sistema orientuoja kovoti už „lengvus“ planus ir praktiškai beveik neskatina kovoti už nuolatinį gamybos sąnaudų mažinimą, sąnaupų didinimą ir pan.

Dar ligi šiol tarybinių ūkių fermų darbuotojų atlyginimas priklauso ne nuo realių poslinkių, didinant gamybą, o nuo planų viršijimo. Todėl dar ligi šiol tarybiniuose ūkiuose sudaromieji planai neatspindi tikrųjų galimybių.

Neretai būdavo, ir dar tebepasitaiko, kad įmonė, tobulindama gami-amos produkcijos technologiją, prisitaikydama prie paklausos, keičia asortimentą, gerina gaminių kokybę ir vis dėlto atsiduria blogesnėje padėtyje, negu įmonė, viršijanti pasenusios produkcijos gaminimo planus, nes, gerindama plane nenumatytus savo veiklos rezultatus, įmonė priversta keisti kai kuriuos planinius rodiklius. Jeigu tai būna darbo našumo rodiklis arba darbo užmokesčio fondo rodiklis, tai, nežiūrint bendrų teigiamų įmonės darbo rezultatų, jos kolektyvas už tokią veiklą netenka premijų arba negali pakelti vidutinio darbo užmokesčio iki numatyto lygio.

Šis trūkumas nėra susijęs su socialistiniu gamybos būdu ir pilnai gali būti įveiktas. Socialistinio paskirstymo principas leidžia pilnai suderinti atskiros įmonės, jos kolektyvo interesus su visos visuomenės interesais, būtent gaminti produkciją tokiomis sąlygomis ir tokiomis proporcijomis, kad būtų galima vis pilniau tenkinti nuolat augančius gyventojų poreikius.

Šiuo metu vykdomos mūsų šalyje ūkinės reformos tikslas kaip tik yra įveikti minėtus trūkumus.

Kalbant konkrečiai apie ūkinę reformą, kuri liečia darbo apmokėjimą, reikia pasakyti, jog naujoji sistema numato daugiausia pakitimų išmokant dirbantiesiems papildomą atlyginimą, gaunamą iš skatinimo fondų. Pagrindinis darbo užmokestis ir toliau bus valstybės centralizuotu būdu reguliuojamas, nustatant tarifinius atlygius, algas, planuojant kiekvienai įmonei darbo užmokesčio fondą. O iš kitos pusės,— čia ir glūdi naujovė,— įmonėms leidžiama plačiau panaudoti to pelno dalį, kurį kiekviena įmonė gaus priklausomai nuo jos veiklos rezultatų asmeniniam dirbančiųjų skatinimui.

Taigi darbo užmokestyje padidės iš pelno gaunamų premijų lyginamasis svoris, kas užtikrins darbuotojų materialinį suinteresuotumą didinti ne tik savo individualinio, bet ir viso kolektyvo darbo efektyvumą.

Įgyvendinant Rugsėjo (1965 m.) plenumo ir TSKP XXIII suvažiavimo nutarimus, iškyla kai kurie nauji klausimai, naujos problemos. Pavyzdžiui, labai svarbu nustatyti tokį savitarpio pelno, įmonės skatinimo fondų ir išmokamų iš šio fondo premijų ryšį, kad, didėjant pelnui ir rentabilumui, atitinkamai didėtų ir skatinimo fondai bei išmokamų premijų sumos.

Ligi reformos įmonės fondas buvo sudaromas iš planinio ir viršplaninio pelno. Į įmonės fondą iš viršplaninio pelno paprastai būdavo atskaitoma apie 15—20 kartų daugiau, negu iš planinio. Antai mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės šakose į įmonės fondą būdavo atskaitoma 4% planinio ir 50% viršplaninio pelno. Tokia atskaitymo sistema veikė priešingai liaudies ūkio interesams, nes įmonių vadovai, siekdami gauti sumažintas užduotis, stengėsi nusišlepti gamybos ir sankaupų didinimo rezervus.

Dabar ši sistema pakeista, atskaitymo normatyvai nustatomi tokiu būdu, kad įmonės pasiekimai, kurie buvo numatyti plane, skatinami didesniu mastu, negu planinių užduočių viršijimas. Jeigu įmonė viršija pelno arba produkcijos realizavimo planą, tai papildomieji atskaitymai į skatinimo fondą yra 30—40% mažesni už nustatytus planinius normatyvus. Pavyzdžiui, jei už kiekvieną realizacijos apimties padidėjimo procentą nustatyta atskaitymų iš pelno į skatinimo fondą 0,1% planinio darbo užmokesčio fondo, tai už kiekvieną viršplaninio produkcijos realizacijos padidėjimo procentą atskaitymai gali siekti 0,07%. Taip, jei pagal planą realizacijos apimtis turėjo padidėti 10%, o faktiškai padidėjo 15%, tai, esant darbo užmokesčio fondui, pavyzdžiui, 20 mln. rb., atskaitymai sudarys: už planinį realizacijos apimties padidėjimą plano ribose — $10 \times 0,1$, arba 1%, t. y. 200 tūkst. rb., už viršplaninį realizacijos apimties padidėjimą $5 \times 0,07$, arba 0,35%, t. y. 70 tūkst. rb., iš viso 270 tūkst. rublių. Jei plane būtų numatyta padidinti realizacijos apimtį 15%, tai būtų atskaitoma: $15 \times 0,1$, arba 1,5%, t. y. 300 tūkst. rb.

Šios sistemos tikslas yra paskatinti įmonės vadovus priimti didesnius įsipareigojimus.

Tačiau ir ši atskaitymų sistema turi trūkumų. Mat, atskaitymų į skatinimo fondus normatyvai, neįvykdžius planinių užduočių, yra žemesni už plano viršijimo normatyvus. Todėl įmonės vadovai, abejojantieji dėl galimybės padidinti gamybą ir realizaciją ar kitus rodiklius, vengia įtemptų planų. Be to, dažnai vidiniai rezervai atskleidžiami, vykdant planą. Tokiu atveju įmonių vadovai nebus suinteresuoti atskleisti viršplaninio pelno ir realizacijos apimties didinimo rezervus, o stengsis panaudoti juos tik tuomet, kai bus patvirtintas naujas planas, nes tai užtikrins įmonei aukštesnį atskaitymų į skatinimo fondus procentą.

Autorės nuomone, tikslinga būtų nediferencijuoti atskaitymų priklausomai nuo plano įvykdymo ar viršijimo laipsnio. Esant pastoviam atskaitymų dydžiui (normatyvui), įmonė ir jos kolektyvas bus vienodai suinteresuoti didinti tiek planinę, tiek viršplaninę realizacijos apimtį, rentabilumą ir pelną, nes pelno rentabilumo ir realizacijos apimties didinimas užtikrins skatinimo fondų ir gaunamų premijų padidėjimą. Čia kaip tik pasireikš toks centralizuoto planinio vadovavimo suderinimas su ekonominiiais svertais, kuris nereikalauja papildomų specialiųjų ir ypatingų poveikio priemonių.

Svarbu taip pat nustatyti laikotarpį, per kurį papildomos įmonės pajamos pripažįstamos kaip individualinis įmonės rezultatas, paliekamas įmoneje ir panaudojamas dirbantiesiems skatinti.

Demokratizuojant visą planavimo ir ūkinio vadovavimo sistemą, numatoma toliau demokratizuoti ir darbo apmokėjimo planavimo sistemą. Valstybės centralizuotas darbo užmokesčio reguliavimas pasireikš darbo užmokesčio minimumo nustatymu, tarifinių darbininkų darbo apmokėjimo ir pareigybinių algų sistemų sudarymu ir jos centralizuotu keitimu. Tačiau labai svarbu, kad jau dabar valstybės centralizuotas darbo užmokesčio reguliavimas ir planavimas smulkmeniškai nereglamentuotų ne tik apmokėjimo formų bei sistemų, bet taip pat atskiros įmonės darbo

užmokesčio fondo ir vidutinio jo lygio. Darbo užmokesčio fondas turi būti reguliuojamas, nustatant įvairius normatyvus ir įvedant papildomą mokestį, o ne reglamentuojant darbo užmokesčio fondą ir vidutinį jo dydį.

Pagal veikiančią planavimo tvarką aukštesniosios organizacijos, planuodamos įmonėms darbo užmokesčio fondą, atsižvelgia į darbuotojų skaičių, vidutinį darbo užmokesčio dydį ir darbo našumo padidėjimo laipsnį. Darbo užmokesčio fondas gali būti padidintas tik tais atvejais, kai įmonės pagrindžia darbuotojų skaičiaus padidinimo būtinumą ir kai darbo našumo augimo pagrindu gali būti padidintas vidutinis darbo užmokestis. Tokia darbo užmokesčio fondo planavimo sistema nepašalina neatitikimo tarp įmonės interesų ir visos visuomenės interesų. Įmonės ir toliau lieka suinteresuotos (priešingai viso liaudies ūkio interesams) gauti (ne užsidirbti) esamomis sąlygomis kuo didesnį darbo užmokesčio fondą, nėra pakankamai suinteresuotos turėti tik ekonominiu požiūriu būtiną darbuotojų skaičių (nes tai, be abejo, sumažina joms išskiriamo darbo užmokesčio fondo dydį). Be to, išlieka galimybė ir toliau reikštis subjektyvizmui. Šakinė ministerija, skirianti kiekvienai įmonei darbo užmokesčio fondą pagal ketvirčius, gali jo dydį nustatinti išimtinai savo nuožiūra. Šakinė žinyba išskirto bendro darbo užmokesčio fondo limito ribose gali atskirioms jai pavaldžioms įmonėms skirti darbo užmokesčio prieaugį, remdamasi vienodu darbo našumo ir darbo užmokesčio augimo santykiu. Antai žinybinė ministerija gali vienoms įmonėms skirti darbo užmokesčio fondą, remdamasi tuo, kad vienas darbo našumo prieaugio procentas įgalintų padidinti vidutinį darbo užmokestį 0,2%, o kitoms — visiškai kitokiu santykiu.

Straipsnio autorės nuomone, darbo užmokesčio fondas turėtų būti planuojamas normatyviniu metodu. Tačiau tokiu normatyvu negali būti darbo našumo ir darbo užmokesčio augimo santykio koeficientas.

Darbo našumo augimas yra svarbiausias darbo užmokesčio augimo šaltinis, ir tik darbo našumo augimo spartesnių tempų pagrindu gali augti darbo užmokestis. Tačiau kiekvienu atskiru atveju ir kiekvienoje įmonėje šių prieaugių santykiai nėra vienodi, priklauso nuo įvairių veiksnių. Darbo našumo augimas atskiroje įmonėje ne visuomet vienodai efektyviai veikia pažangius kitų svarbių ekonominių rodiklių poslinkius: prekių kokybės gerinimą, prekių asortimento, modelių keitimą, sintetinių žaliavų naudojimo plėtimą, savikainos mažinimą ir pan. Yra nemaža gamyklų ir fabriku, kur 90—95% produkcijos savikainos sudaro žaliava ir 3—5% — darbo užmokestis. Tokiose įmonėse darbo našumo pakėlimas 2—4% vertiniu požiūriu neduoda beveik jokio ekonominio efekto. Tačiau jei darbo užmokesčio fondo augimas susijęs su darbo našumo augimu, tai įmonė, siekdama gauti didesnį darbo užmokesčio fondą, sieks gauti ir tą nedidelę ekonomiją, nuo kurios gali nukentėti produkcijos kokybė, ir bus gauta ne nauda, o nuostolis, žala.

Vadinasi, kokybės gerinimas nepakankamai ir ne visuomet užtikrina darbo užmokesčio didėjimą. Tą patį galima pasakyti, pavyzdžiui, apie lavsano arba kai kurių kitų sintetinių medžiagų naudojimą siuvimo pramonėje. Iš jų gaminami siuviniai gyventojų tarpe turi didelę paklausą, jie yra pigesni, gražesni ir patvaresni už natūralines medžiagas. Bendrosios darbo sąnaudos jų gaminimui, pradedant pluoštu ir baigiant gatavu siuviniu, yra mažesnės, negu tokio pat siuvinio, pagaminto iš natūralios medžiagos. Vadinasi, darbo našumo lygis pirmuoju atveju yra aukštesnis. Tačiau atskiruose šios produkcijos gaminimo baruose darbo našumo lygis yra žemesnis. Todėl minėtieji darbo barai nėra pakankamai suinteresuoti naudoti sintetines medžiagas. Vadinasi, norma-

tyvinis darbo našumo ir darbo užmokesčio augimo santykis gali būti taikomas tik stambesnei ūkio šakai, kaip kontrolinis, o ne direktyvinis rodiklis.

Normatyvu, kuris centralizuotai reguliuotų darbo užmokesčio bei skatinimo fondų augimą ir kartu būtų gamybos tobulinimo bei vystymosi akstinu, gali būti pridedamojo produkto norma. Ši norma turėtų būti diferencijuojama pagal šakas ir periodiškai, kas 3—5 metus, centralizuotai keičiama.

Pridedamojo produkto normos, kaip darbuotojų pajamų planavimo rodiklio, įvedimas įgalintų, nelimituojant darbuotojų pajamų dydžio, reguliuoti jų augimo galimybes. Darbuotojų pajamų augimo tempai būtų susieti su pridedamojo produkto augimo tempais. Šis normatyvas gali būti apskaičiuojamas tokiu būdu: pavyzdžiui, atskiroje šakoje baziniu laikotarpiu pagaminta prekinės produkcijos ($c+v+m$) už 22 000 mln. rb.; jos savikaina ($c+v$) — 16 000 mln. rb.; darbo užmokesčio fondas (v) — 3000 mln. rb.; įmonių pelnas (p) — 2400 mln. rb.; mokėjimai valstybei — 3600 mln. rb.; darbuotojų skatinimo fondai — 720 mln. rb. Tada grynasis produktas ($v+m$) bus lygus 9000 mln. rb. [$3000 \text{ mln. rb.} + (2400 \text{ mln. rb.} - 720 \text{ mln. rb.}) + 1680 \text{ mln. rb.} + 3600 \text{ mln. rb.} + 720 \text{ mln. rb.}$]. Darbo užmokesčio ir skatinimo fondai ($3000 \text{ mln. rb.} + 720 \text{ mln. rb.}$) — 3720 mln. rb. ir pridedamasis produktas — ($9000 \text{ mln. rb.} - 3720 \text{ mln. rb.}$) — 5280 mln. rb.

Vadinasi, pridedamojo produkto norma $m' = \frac{m}{v}$, t. y. — $\frac{5280}{3720}$, arba 140%, kitaip sakant, pridedamojo produkto koeficientas = 1,4.

Šis koeficientas ir nustatomas visoms tos šakos įmonėms. Ji valstybė gali arba uždrausti mažinti, arba už jo mažinimą įvesti įmonei papildomus, progresyvinius mokesčius ar kitas sankcijas.

Grynojo produkto ir jo sudėtinių dalių pasikeitimo priklausomybė yra tokia: jei K yra metinis grynojo produkto A augimo koeficientas, tai grynojo produkto A_1 augimas antraisiais metais bus lygus

$A_2 = A_1 + A_1K = A_1(1 + K)$, trečiaisiais metais — $A_3 = A_2 + A_2K = A_1(1 + K) + A_1(1 + K)K = A_1(1 + 2K + K^2) = A_1(1 + K)^2$; ketvirtaisiais metais — $A_4 = A_3 + A_3K = A_1(1 + 2K + K^2) + A_1(1 + 2K + K^2)K = A_1(1 + 3K + 3K^2 + K^3) = A_1(1 + K)^3$, iš to seka, kad

$$n\text{-uoju laikotarpiu } A_n = A_1(1 + K)^{n-1}. \quad (1)$$

Cia A_1 — grynasis produktas baziniu laikotarpiu, A_n — grynasis produktas n -uoju laikotarpiu; n — laikotarpis; K — prieaugio koeficientas, m_n — pridedamasis produktas n -uoju laikotarpiu.

Būtinojo produkto n -uoju laikotarpiu V_n augimą galima nustatyti tokiu būdu: $A_n = V_n + m_n$, kadangi pridedamojo produkto $\left(\frac{m}{v}\right)$ koeficientas pastovus, tai $\frac{m}{v} = \frac{m_n}{v_n}$. Iš čia $A_n = \left(1 + \frac{m_n}{v_n}\right) \cdot v_n = \left(1 + \frac{m}{v}\right) \cdot v_n$. Kadangi A_n ir $\frac{m}{v}$ mums žinomi, iš čia $v_n = \frac{A_n}{1 + \frac{m}{v}}$. (2)

Pridedamasis produktas n -uoju laikotarpiu $m_n = \frac{m_n}{v_n} \cdot v_n = \frac{m}{v} \cdot v_n$. Pasinaudoję (2) formule, įstatome v_n reikšmę ir gauname, kad

$$m_n = \frac{\frac{m}{v} \cdot A_n}{1 + \frac{m}{v}}. \quad (3)$$

Darant prielaidą, kad vidutinis metinis grynojo produkto prieaugis (K) sudaro 8%, galima nustatyti, kaip atskirose įmonėse ar šakoje, augant grynajai produkcijai (A), augo darbuotojų atlyginimai, išmokami iš darbo užmokesčio ir skatinimo fondų (V).

5 lentelė

Grynojo produkto, pridedomojo produkto ir darbuotojų pajamų augimas (mln. rb.)

	Laikotarpiai (metai)					Padidėjo per penkerius metus, %	Absoliutus prieaugis (mln. rb.)
	I	II	III	IV	V		
Grynasis produktas (A)	90	97,2	105,0	113,4	122,5	36	32,5
Darbo užmokesčio ir skatinimo fondai (v)	37,5	40,5	43,8	47,3	51,1	33	13,6
Pridedamasis produktas (m) ..	52,5	56,7	61,2	66,1	71,5	35	18,9

Esant tokiai skalei, grynosios produkcijos ir pridedomojo produkto augimo tempai bei absoliutus jų prieaugis yra didesni, negu būtinąjo produkto. Per penkerius metus grynasis įmonės produktas padidėjo 36%, būtinas produktas — 33%, o pridedamasis produktas, t. y. įmonės pelnas (kurio žymią dalį sudarys įmonės sankaupos ir įmonės mokėjimai valstybei) — 35%.

Laikydamosi nustatyto normatyvinio koeficiento, įmonė gali panaudoti tas priemones, kurios užtikrina didžiausią efektą. Pavyzdžiui, priklausomai nuo gamybos specifikos ir konkrečių sąlygų, gali mažinti savo individualines sąnaudas, palyginus su visuomeniškai būtinomis darbo sąnaudomis, tuo pagrindu didinti pelną ir plėsti skatinimo fondus. Tačiau neretai produkcijos apimtis padidinama arba jos kokybė pagerinama, esant palyginti stabiliai technikai, didinant darbuotojų skaičių arba keliant jų darbo intensyvumą. Ši gamybos vystymo priemonė reikalauja spartesnio darbo užmokesčio fondo didinimo. Vienu ir kitu atveju padidėtų individualinis išdirbis, išleidžiamosios produkcijos kiekis, pagerėtų jos kokybė, padidėtų įmonės pelnas ir darbuotojų uždarbis. Tačiau ir vienu, ir kitu atveju bendroji pajamų suma neturėtų viršyti nustatytų normatyvų.

Vadinasi, darbo užmokesčio fondo padidinimas, kurį atitiks pagamintų ir realizuotų vartojamųjų verčių kiekio padidėjimas ar jų kokybės pagerėjimas, visuomet duos teigiamus rezultatus, net ir tuo atveju, kai pelno ar pridedomojo produkto norma nepasikeis.

Be to, pridedomojo produkto normos kaip normatyvinio koeficiento panaudojimas neleidžia pasireikšti bet kokiam subjektyvizmui, centralizuotai reguliuojant ir planuojant darbuotojų pajamų didėjimą. Autorės nuomone, šio normatyvo taikymas padės pilniau panaudoti paskirstymo pagal darbą principą šiuolaikiniame komunistinės visuomenės kūrimo laikotarpyje, labiau suinteruos darbuotojus gerinti tiek kolektyviniu, tiek individualinio darbo rezultatus. Tai skatins įmonės kolektyvą panaudoti (o ne slėpti) visus savo rezervus, skatins darbininkus didinti savo individualinį išdirbį, gaminamosios produkcijos kiekį, gerinti jos kokybę.

Taigi paskirstymo pagal darbą dėsnis, išreikšdamas ekonominių procesų ryšių tendenciją, veikia per konkrečius reiškinių ryšius — darbo užmokestį, apmokėjimą už darbą kolūkiuose, išmokėjimus iš įmonės skatinimo fondų ir pan. Vystantis gamybinėms jėgoms, keičiasi ekonominės sąlygos, keičiasi ir konkretūs reiškinių ryšiai. Todėl praktinėje žmonių veikloje iškyla būtinumas visuomet atsižvelgti į tuos pasikeitimus, kurie

vyksta mūsų ekonominiame gyvenime. Kiekvienas naujas ekonominio gyvenimo vystymosi žingsnis reikalauja naujų išvadų, naujų ūkinių priemonių.

Priemonės ūkinės veiklos metodams gerinti, darbo apmokėjimo sistemai tobulinti, kurios pastaruoju metu vykdomos tiek Tarybų Sąjungoje, tiek daugelyje kitų socialistinių šalių, kaip tik atspindi ekonominių sąlygų ir konkrečių, specifinių reiškinių ryšių pasikeitimus.

Vykdamas tuos ekonominius pertvarkymus, sudaromas palankesnės sąlygos nuosekliau įgyvendinti socialistinius principus visapusiškam materialiniam suinteresuotumui gamybos rezultatais kelti, nuosekliau laikytis principo: „Kas naudinga visuomenei, naudinga įmonei, — naudinga darbuotojui“.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1966 m. lapkričio mėn.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ТРУДУ И ПРОЦЕССЫ ЕГО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ

С. ГИНАЙТЕ

Резюме

Распределение предметов потребления является экономическим процессом, который опосредствует переход материальных благ из сферы производства в сферу потребления. В этом процессе отдельные индивиды или определенные социальные группы получают соответствующую долю производимых обществом предметов потребления.

Методологическую основу распределения предметов потребления в социалистическом обществе составляет известная схема К. Маркса, данная им в «Критике Готской программы». Распределительные отношения между людьми обусловлены также уровнем развития производительных сил и характером труда. Степень развития материально-технической базы социализма и социально-экономическая неоднородность труда определяют размер потребления каждого работника в зависимости от его трудового вклада в общественное производство.

В условиях социализма существует причинно-следственная связь между тем количеством и качеством труда, который производитель отдает обществу, и количеством предметов потребления, которые он получает от общества.

Распределение по труду проявляется как экономический закон первой фазы коммунизма и перехода общества к высшей его стадии.

Этот закон выражает причинную зависимость развития производства от личной материальной заинтересованности. Он как бы выполняет двойственную функцию — способствует росту и совершенствованию производства и обеспечивает удовлетворение растущих потребностей трудящихся. Так возникает необходимость сочетать личную материальную заинтересованность работников в результатах труда с ростом и совершенствованием производства, с созданием изобилия материальных и духовных благ.

Все это означает, что экономические интересы людей, их деятельность должны соответствовать направлению экономического развития. Такое соответствие обеспечивает всестороннее использование экономических законов, преимущества социалистического способа производства, обеспечивает наиболее целесообразное использование производитель-

ных сил и создает возможность наиболее равномерно удовлетворять экономически реальные потребности общества.

Действие закона распределения по труду тесно взаимосвязано с законом стоимости. Поэтому в процессе распределения предметов потребления действует тот же принцип, что и при обмене товарными эквивалентами. Остается также необходимость соблюдения стоимостной пропорциональности между затратами труда и той частью фонда индивидуального потребления, которую производитель получает. Эквивалентность в распределении — это распределение основной части необходимого продукта пропорционально затратам общественно равного труда каждого производителя.

Чем эффективнее результаты труда работников, тем выше должно быть вознаграждение.

Основным показателем результатов работы — является количество произведенной продукции, ее качество в соотношении с затраченными ресурсами.

Закон распределения по труду действует через механизм заработной платы на государственных предприятиях и в учреждениях и оплаты труда в колхозах. Закон предполагает установление дифференцированной оплаты труда в зависимости от количества труда и его качества. При определении качества труда учитываются такие его признаки, как относительная тяжесть, сложность и общественная значимость.

Дифференциация оплаты заинтересовывает производителей отдавать обществу больше труда более сложного и лучшего качества. Она также заинтересовывает трудящихся стремиться к решению в первую очередь тех задач, осуществление которых обеспечивает более высокое вознаграждение.

Вместе с тем далеко не единичны случаи, когда стимулируются совсем не те мероприятия, не тот путь, которые могли бы привести к осуществлению поставленных целей. Тем самым нарушается связь между заданием и средством его осуществления и впоследствии оказывается, что реально поощрялось задание, которое никто не ставил, решение, которое не нужно обществу. Последствием решения таких «задач» являются диспропорции, замедление темпов роста реальных ценностей народного потребления.

С накоплением таких диспропорций замедляются темпы развития производительных сил, усложняются возможности решения реальных задач. Все это приводит к ненужному перерасходу труда, к прямому снижению темпов роста жизненного уровня всего общества.

Известно, что длительное время в колхозном производстве Советского Союза нарушение принципа материальной заинтересованности препятствовало достижению высоких темпов развития экономики колхозов и повышению эффективности производства. Исходным пунктом материального стимулирования колхозов является эквивалентный обмен их продукции на продукцию народного хозяйства, обеспечивающий общественно необходимую оплату труда и оптимальный темп накопления.

Однако действовавшие системы цен и экономических связей колхозного сектора с государственным нарушали принцип эквивалентности обмена. Анализ фактических данных показывает, что средние государственные заготовительные цены на основные сельскохозяйственные продукты не покрывали даже себестоимости. Недостатки в планировании и системе заготовок сельскохозяйственных продуктов, а также увеличение колхозами затрат на покупку автомашин, нефтепродуктов и запас-

ных частей привели к тому, что производство основных сельскохозяйственных продуктов не давало ни колхозам, ни колхозникам необходимых доходов.

В этих условиях активность колхозников в общественном производстве полностью зависела от возможности трудиться в личном хозяйстве. Чрезмерное сокращение личного подсобного хозяйства вело к снижению их трудовой активности. Колхозники в своем труде в общественном производстве были заинтересованы постольку, поскольку это давало возможность поддерживать личное хозяйство, как основной источник доходов. Повышение закупочных цен, снижение подоходного налога, списание задолженности с колхозов и другие меры, осуществленные в соответствии с решениями мартовского (1965 г.) Пленума ЦК КПСС, а также благоприятные погодные условия привели к росту валового дохода колхозов республики, повышению производительности труда и доходов колхозников.

Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 16 мая 1966 года «О повышении материальной заинтересованности колхозников в развитии общественного производства» отражает новые условия экономической деятельности колхозов. Теперь во всех колхозах будет применяться регулярная ежемесячная гарантированная выплата колхозникам части заработка. Кроме того, оплата их труда устанавливается на уровне тарифных ставок соответствующих категорий работников совхозов.

Необходимо отметить, что принципы материальной заинтересованности как стимул развития производства недостаточно использовались не только в колхозном производстве и не только в сельском хозяйстве, но и в других отраслях материального производства. До сих пор еще в нашей стране и во многих странах социализма недостаточно стимулируется решение таких задач, как внедрение новой техники, технологии, развитие новых отраслей, новой продукции, применение новых материалов. А иногда решаются задачи, не приносящие пользы государству. Так, например, рост фонда заработной платы на отдельном предприятии зависит от экономии живого труда. Однако во многих отраслях и на предприятиях 90—95% себестоимости продукции составляют сырье и другие материалы и 3—5% — заработная плата. На таких предприятиях рост производительности труда на 2—3% в стоимостном выражении не дает почти никакого эффекта. Все же система стимулирования заинтересовывает работников добиваться этой экономии, которая зачастую приводит к ухудшению качества. В результате получается не польза, а убыток.

Наиболее трудно решается проблема планового регулирования фонда и средней заработной платы.

По мнению автора статьи, регулирование фонда заработной платы должно осуществляться расчетно-нормативным путем.

Однако таким нормативом не может быть коэффициент соотношения роста производительности труда и заработной платы. Рост производительности труда является основным источником роста заработной платы. И все же в каждом отдельном случае и на каждом отдельном предприятии соотношения этих приростов зависят от различных факторов, по-разному влияют на положительные сдвиги других экономических показателей. Этот коэффициент может быть установлен только для укрупненной отрасли производства как контрольный, а не директивный показатель.

Поэтому, видимо, целесообразно установить другой директивный показатель. В наших условиях нормативом, централизованно регули-

рующим рост заработной платы и выплат из фондов поощрения, может быть норма прибавочного продукта. Ее можно дифференцировать по отраслям и периодически изменять.

Норма прибавочного продукта, как планово-директивный показатель, лимитируя величину доходов рабочих и служащих, будет регулировать их рост. Она сможет обеспечить более полное сочетание роста темпов прибавочного продукта с темпами роста оплаты труда. Рекомендуемый порядок может быть сначала введен для эксперимента на одном из предприятий легкой промышленности Литовской ССР.

Таким образом, мероприятия по улучшению методов хозяйственной деятельности, проводимые как в СССР, так и в других социалистических странах, отражают изменения экономических условий и конкретных взаимосвязей явлений. Экономические преобразования создают благоприятные условия для последовательного проведения в жизнь социалистического принципа всесторонней материальной заинтересованности в результате производства, соблюдение принципа: «что выгодно обществу, выгодно предприятию, — выгодно работнику».

LITERATURA IR ŠALTINIAI

1. K. Marksas, F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, V., 1950.
 2. F. Engelsas. Anti-Diuringas, V., 1958.
 3. V. I. Leninas, Raštai, t. 25, V., 1954.
 4. Народное хозяйство СССР в 1964 г., М., 1965.
 5. Tarybų Lietuvai 25 metai, Vilnius, 1965.
 6. Apskaičiuota, remiantis kolūkių metinėmis apyskaitomis.
 7. ЦСУ Литовской ССР. Статистический сборник. Сельское хозяйство Литовской ССР, Вильнюс, 1964.
 8. Л. С. Бляхман, Производительность и оплата труда в период развернутого строительства коммунизма, Лениздат, 1964.
 9. В. Венжер, Это выгодно всем, «Комсомольская правда», 1966. I. 12.
 10. Т. И. Заславская, Распределение по труду в колхозах, М., 1966.
 11. Е. И. Капустин, Качество труда и заработная плата, М., 1964.
 12. И. Лаптев, Темпы и пропорции развития промышленности и сельского хозяйства. — «Вопросы экономики», 1965, № 12.
 13. В. Ф. Майер, Заработная плата в период перехода к коммунизму, М., 1963.
 14. Проблемы экономики труда, М., 1965.
-